

OBSAH

Úvod 13

Toto není historické pojednání o neslýchané postmoderní morové ráně, která nás nyní postihla, ba ani pojednání o dějinách pandemií obecně. Je to historie katastrof mnoha různých druhů – od geologických ke geopolitickým, od biologických k technologickým. Vždyť jak jinak bychom měli nahlédnout naši nedávnou či libovolnou jinou katastrofu, chceme-li ji spatřit z patřičné perspektivy?

KAPITOLA PRVNÍ Co znamená smrt 27

V moderní době se sice průměrná délka života pronikavě prodloužila, ale smrt je nadále neodvratná a v absolutních číslech běžnější než kdy dříve. A přesto jsme se smrti odcizili. K dřívější či pozdější záhubě jsme odsouzeni nejen jako jedinci, ale jako celé lidské pokolení. Všechna světová náboženství a celá řada sekulárních ideologií vždy usilovala o to, aby byl eschaton vnímán jako bezprostředněji hrozící a imanentnější, než ve skutečnosti je. Čeho se však máme doopravdy obávat, není konec světa, nýbrž opravdu velká katastrofa, kterou většina z nás přežije. Největšími ze všech velkých katastrof v lidských dějinách byly a jsou pandemie a války.

KAPITOLA DRUHÁ Cykly a tragédie 47

Katastrofy jsou ze samé podstaty nepředvídatelné, protože většina pohrom (od zemětřesení až k válkám) nemá tzv. normální rozdělení, nýbrž rozdělení náhodné nebo mocninné. Cyklické teorie dějin se s tím nedovedou vyrovnat. Katastrofy se podobají antickým tragédiím: když se je někdo pokouší předvídat, nebývá mu popřáno sluchu. Problém netkví jen v tom, že novodobé Kassandry předpovídají mnohem více pohrom, než kolik se jich ve skutečnosti stane, ale narážejí na podivuhodnou směsici kognitivních

předpojatosti. Většina lidí se tváří v tvář nejistotě nakonec rozhodne ignorovat možnost, že by mohli coby jedinci padnout za oběť katastrofě právě oni. „Zvony pekla bim-bam, zvoní za tebe, jó jó, za tebe, za mě ne“ – tento popěvek britských vojáků z první světové války by mohl být hymnou lidstva.

KAPITOLA TŘETÍ

Šedí nosorožci, černé labutě a dračí králové 69
Jsou ovšem i katastrofy předpovězené (šedí nosorožci), až na to, že leckteré z nich mohou být úplně neočekávané v danou chvíli, kdy udeří (černé labutě). Následky dalších se pak absolutně vymykají co do počtu obětí (dračí králové). Přitom neplatí, že katastrofy jsou buďto „přírodní“, nebo „způsobené člověkem“. Rozhodnutí stavět sídla blízko potenciálně ohrožených zón – poblíž sopek, na tektonických zlomech, v záplavových územích – činí z většiny přírodních katastrof v mnoha ohledech katastrofy způsobené člověkem. Co se týče ztrát na životech, Asie zažívá mnohem více velkých katastrof než jiné části světa. Podle asijských měřítek kupříkladu velké americké katastrofy vlastně příliš velké nebyly.

KAPITOLA ČTVRTÁ

Propojený svět 98
O rozsahu katastrofy rozhoduje, zda dochází k jejímu šíření, či nikoliv. Struktura společenského propojení je proto stejně důležitá jako vlastnosti patogenu nebo čehokoliv jiného, co se může jako vir šířit, například idejí. Účinnost karantén, rozestupů a dalších opatření (dnes označovaných jako „nefarmaceutické intervence“) objevili lidé dávno předtím, než náležitě pochopili skutečnou podstatu nemocí, nad nimiž se pokoušeli zvítězit, počínaje pravými neštovicemi a konče dýmějovým morem. Základem těchto opatření je upravit struktury sítí tak, aby se svět zmenšoval. Takovéto modifikace mnohou být výsledkem spontánního přizpůsobení lidského chování, ale častěji musejí být prosazeny hierarchicky.

KAPITOLA PÁTÁ

Šalba věd 127
Devatenácté století bylo obdobím velkých medicínských pokroků, zejména v bakteriologii. Nenechme se však mýlit whigovskou interpretací dějin lékařství. Impéria urychlovala tempo výzkumu infekčních chorob, ale zároveň i tempo globalizace

světové ekonomiky, a tím otvírala nová pole působnosti nemocím, na které v mnoha případech léčba a očkování neúčinkovaly. Meze vědy pak nemilosrdně odhalila chřipka roku 1918. Za přínosy plynoucí z průlomového pochopení rizik platíme rostoucí integrovaností sítí, a tedy i jejich zranitelností.

KAPITOLA ŠESTÁ

Psychologie politické neschopnosti 156
Rádi připisujeme nadměrnou odpovědnost za politické a vojenské katastrofy neschopným vůdcům. Našemu sluchu lahodilo tvrzení indického ekonoma Amartyi Sena, že za hladomory mohou nezodpovědné vlády a selhávání trhu, jemuž lze předcházet, a nikoliv skutečný nedostatek potravin – a také že nejlepším lékem na hladomory je demokracie. Tato teorie vskutku dokáže vysvětlit některé z nejhorších hladomorů, k nimž došlo za jedno a půl století od čtyřicátých let devatenáctého století do devadesátých let století dvacátého. Ale proč by měl Senův zákon platit jen pro hladomory? Proč ne pro katastrofu, za kterou může člověk více než za všechny jiné – tedy pro válku? Je paradoxní, že přechod od impérií k více či méně demokratickým národním státům byl tak vražedný a ničivý.

KAPITOLA SEDMÁ

Od chřipky boogie woogie k viru ebola za humny 187
V roce 1957 se zdálo, že racionální odpovědi na nový vražedný kmen chřipky je úsilí o dosažení kolektivní imunity a selektivní očkování. Nebyly zavedeny žádné lockdowny a školy zůstaly otevřené, ač byla asijská chřipka roku 1957 zhruba stejně nebezpečná jako covid-19 roku 2020. Úspěšnost Eisenhowerových opatření byla dokladem akceschopnosti federální vlády, ale také podstatného zlepšení mezinárodní zdravotnické spolupráce v kontextu studené války. Úspěchy padesátých, šedesátých a sedmdesátých let minulého století byly bohužel klamné. Virus HIV/AIDS ukázal, jakými slabiny trpí státní i mezistátní agentury. Totéž potvrdily choroby SARS, MERS a ebola, každá svým osobitým způsobem.

KAPITOLA OSMÁ

Fraktální geometrie katastrof 219
Titanic, Challenger, Černobyl – havárie se

stávají a stávat budou. Malá havárie se jeví jako mikrokosmos velké, ale díky nižší komplexnosti je snáze pochopitelná. Společným rysem všech katastrofických havárií, ať již se potopí zaoceánská loď nebo vybuchne jaderný reaktor, je kombinace chyb obsluhy a chyb managementu. Často se stává, že ke kritickému selhání nedochází na vrcholu ani v kontaktním bodě, nýbrž na úrovni středního managementu, což je nejen oblíbeným tématem fyzika Richarda Feynmana, ale i poznatek všeobecné platnosti.

KAPITOLA DEVÁTÁ Pandemie 247

Stejně jako mnoho pandemií v minulosti přišel covid-19 z Číny. Nikdo však nečekal, jak rozmanitý dopad bude mít na různé země světa. Spojené státy ani Spojené království nebyly vůbec dobře připraveny a vedly si prabídne. Dobré poučení ze SARS a MERS si vzaly země jako Tchaj-wan a Jižní Korea. Bylo snadné svádět britské a americké kotrmelce na neschopnost populistických lídrů, jenže ve skutečnosti se zhroutilo něco mnohem zásadnějšího. V obou případech selhala administrativa veřejného zdravotnictví. Navíc podíl internetových platforem na šíření fake news o covidu-19 povzbuzoval nerozumné a často škodlivé změny v chování veřejnosti.

KAPITOLA DESÁTÁ

Hospodářské důsledky pandemie 277
Posun od bohorovného pocitu, že jsme nad věcí, k panice, která propukla v polovině března 2020, vedl v mnoha zemích k ekonomicky ničivým lockdownům. Byly správným řešením problémů nastolených covidem-19? Odpověď zní: pravděpodobně nikoliv, což ovšem neznamená, že bylo od Spojených států kdovíjak chytré pokusit se téhož léta o návrat k normalitě bez adekvátního testování a trasování (tzv. přihlouplé znovuotevření). Předvídatelným důsledkem byla druhá, slabší vlna a zotavení ve tvaru želvího krunýře. Méně předvídatelný byl takřka revoluční výbuch na politické scéně v souvislosti s otázkou rasismu, vykazující pozoruhodnou podobnost s masovými hnutími vyvolanými pandemiemi v minulosti.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

Problém tří těles 299

Má se všeobecně za to, že krize způsobená covidem-19 odsoudila Spojené státy k postupnému zaostávání za Čínou. Takový závěr je pravděpodobně chybný. Reakci na pandemii zpackala všechna impéria dnešní doby, každé po svém: Spojené státy, Čína i EU. Je však těžké si představit, proč by země, které se s ní vypořádaly dobře, nadšeně přijaly účast v imperiálním panoptiku Si Ťin-pchinga. V celé řadě ohledů ukázala krize převahu americké síly: ve finanční oblasti, v závodech o vakcínu či v technologické konkurenceschopnosti. Řeči o soudném dni Ameriky jsou opět přehnané. A možná právě kvůli tomuto přehánění roste riziko války nejen studené, ale i opravdové.

Závěr Budoucí otřesy 327

Nikdo nemůže vědět, jaká katastrofa nás čeká příště. Měli bychom si stanovit skromný cíl: postarat se o to, aby naše společnosti a politické systémy byly odolnější (a v ideálním případě méně zranitelné), než momentálně jsou. Proto musíme lépe než dosud rozumět struktuře současných sítí a nefunkčnosti byrokratických aparátů. Těm, kteří by se ve jménu veřejného bezpečí smířili s novým totalitarismem všudypřítomného sledování občanů, uniká, že některé z nejhorších katastrof popsanych v této knize byly zapříčiněny totalitními režimy.

Poděkování 343

Poděkování překladatele 345

Doslov k druhému vydání 346

Doslov k německému paperbackovému vydání 354

Poznámky 363

Seznam vyobrazení 449

Jmenný rejstřík 451